

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 3, 2018

Sayfa: 1642-1672

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[26-04-2018] – [08-08-2018]

Okçuluk ve Hat Sanatı

Fatih ÖZKAFA

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Theology

Department of Islamic History and Arts

Orcid ID: 0000-0002-2794-5421

fatihozkafa@gmail.com

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski olan okçuluk, insanoğlunun hem avlanarak gıda ihtiyacını karşılaması hem de düşmanlarıyla savaşarak güvenliğini sağlaması için gerekli bir meziyet olmuştur. Aynı zamanda en önemli spor dallarından biri olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Türk kültüründeki önemine ilaveten İslam dininin de teşvik etmesiyle okçuluk, Türkler'in hayatında vazgeçilmez bir konum elde etmiştir. En muteber İslam sanatlarından olan hat sanatıyla okçuluk arasında çok yakın ilişkiler söz konusudur. Bilhassa Osmanlı hattatları arasında, okçuluğuyla da tanınan isimlere sıkça rastlanır. Bunlardan bazıları hem hattatların reisi hem de okçular şeyhi sıfatlarını haizdir. Ayrıca şehzadelerin eğitim sürecinde okçuluk en gözde spor, hat sanatı da en yaygın sanat dalı olduğu için bazı padişahlar hem iyi bir okçu hem de iyi bir hattat olarak tanınmışlardır. Okçulukla ilgili hat levhalarına sıkça rastlanmakla birlikte menzil taşlarının kitabeleri de hat sanatı tarihi bakımından büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada, iki kadim spor ve sanat dalı olan okçuluk ve hat sanatı arasındaki ilişkiler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okçuluk, Hat Sanatı, Hattat, Sanat, Estetik.

Archery and the Art of Calligraphy

Abstract

As old as the history of humankind, archery has been an important skill for purposes of hunting and warfare. Encouraged by Islam, archery has an indispensable place in Turkish culture. There are very close relations between archery and the art of calligraphy, one of the most venerated Islamic arts. Many Ottoman calligraphers were also well-known archers. Some of them even hold the titles of the leader of archers and sheikh of calligraphers at the same time. Furthermore, since *shahzadas*, heirs to the throne in were trained in the both as favorite pastimes, some of the Ottoman Sultans are renowned as talented archers and masterly calligraphers. There are numerous calligraphic works about archery, in addition to epigraphs on archery milestones, which are of great significance in terms of history of calligraphy. The present study discusses the relationship between archery and calligraphy as two ancient occupations.

Keywords: Archery, The Art of Calligraphy, Calligrapher, Art, Aesthetics.

Giriş

İnsanlık tarihinde ne zamandan itibaren yer edinmeye başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, silah olarak “ok”un en eski silahlardan, spor olarak da okçuluğun en eski spor dallarından olduğunu söyleyebiliriz. İnsanoğlunun günümüze kadarki mevcudiyetinde okçuluğun önemi büyüktür. Sayısız insan topluluğu, avlanarak hayatlarını idame etme ve kendilerini düşmanlarından koruyarak nesillerini sürdürme mücadelesini ok sayesinde başarabilmiş iken birçok kavim de okların hedefi olarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

Selçuklu Emiri Tülû Bey’in 1200’lü yıllarda yazdırdığı “Hülâsa fi İlmi Remy” isimli kitapta yer alıp daha sonra birçok Osmanlı kavsnamesinde kullanılmış olan rivayete göre; Yüce Allah, Hz. Âdem’i yaratıp Cennet’ten dünyaya gönderdiğinde ona tarım ve ziraat yapmayı öğretti, O da tarlalarını ekti, fakat tarlalarına kuşlar musallat olunca Allah’a şikâyetle bulundu. Cenab-ı Hakk bizzat Cebrail (a.s.)’i gönderdi ve Cebrail (a.s.), Hz. Âdem (a.s.)’e ok ve yay yapıp atmayı öğretti (Bozkurt, 2007: 333).

Her meslekle ilgili bir peygamber olduğu gibi okçulukla ilgili peygamberin Hz. İbrahim olduğu da rivayet edilmektedir. Ayanoğlu’nun İmam Suyûtî’den naklettiğine göre “kavs-i Arabî”yi yani yayı ve oku Hz. İbrahim icad etmiştir. Çocukları İsmail ve İshak için ayrı ayrı kavisler yapıp onlara bunun nasıl kullanılacağını öğretmiştir (Ayanoğlu, 1974: 16). “Kavis” ya da Arapça’daki telaffuzuyla “kavs” kelimesi “yay” anlamına gelmektedir (Kubbealtı Lugatı II, 2016). Okçulukta kavis yerine “keman” kelimesi de kullanılmaktadır. Ok karşılığında ise Arapça kökenli “sehm” kelimesi Türkçe’de zaman zaman kullanılır. “Kaza okları” anlamında bir mazmun olarak “sihâm-ı kaza” tabiri, divan edebiyatında da kullanılmıştır. Divan şairi Nef’î’nin genellikle hiciv türündeki şiirlerini ihtiva eden “Sihâm-ı Kazâ” isimli bir eseri de mevcuttur.

Türkler ise Hz. Âdem’den sonra ilk defa ok yapıp atanın İsfendiyar isimli bir Türk olduğuna inanırlardı. İbrahim Hakkı Konyalı, Arap yazar Nüveyrî’nin “Nihayetü’l-Ereb Fî Fünûni’l-Edep” isimli eserini kaynak göstererek bu bilgiyi vermektedir (Kurt, 2017).

İnsanlık tarihi bakımından mühim olduğu kadar, İslâm dininin inkişafı açısından da çok büyük önemi olan okçuluğa Kur’an-ı Kerim’de işaret edilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.v.) hem bizzat ok atmakla meşgul olmuş hem de ashabını bu işe teşvik etmiştir. (Buharî, Mevâkit: 18; Müslim, Mesâcid: 217).

Okçuluğun İslâm tarihindeki pîri olarak sahâbeden Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a.) kabul edilir. Sa’d b. Ebû Vakkas (r.a.), Uhud Gazvesi’nde attığı her oku hedefine isabet ettirdiği için Peygamber Efendimiz (s.a.v.) atacağı okları ona birer birer verirken, “anam babam sana feda olsun ey Sa’d, at!” diye iltifat etmiştir (Buharî, Fezâilü Ashabi’n-Nebî: 15; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe: 41-42).

Aşağıda örnekleri verilecek olan muhtelif hat levhalarında bu sahabe'nin ismi farklı şekillerde istiflenmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'ın "anam babam sana kurban olsun" dediği ender sahabelerdendir. Aynı şekilde Zübeyr b. Avvam (r.a.)'a da hitap edilmiştir ki; her ikisi de Cennet'le müjdelenen (aşere-i mübeşşere) sahâbelerdendir.

Okçulukta en mahir sahâbelerden bir diğeri ise Hz. Ömer (r.a.)'dir. Okun hedefini bulması ve tesirli olması için ucuna sivri demir koymayı Hz. Ömer (r.a.) icad etmiştir. Sağ başparmağa takılan ve parmağın yaralanmasına engel olan "şast" ya da "zihgir" denilen yüzüğün mûcidi de Ali b. Ebî Talib (r.a.)'dir (Kânî Mustafa Bey, 2010: 30).

1. Okçulukla İlgili Âyet ve Hadisler

Kur'an-ı Kerim'de, Enfal Sûresi 17. Âyet'te atıcılık (ramy) ile ilişkili olarak şöyle buyrulmaktadır:

"(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir."

Bu âyet, esasen Bedir Savaşı ile ilgili olarak nazil olmuş bir âyettir. Burada, insanlar savaş esnasında düşmanları tarafından öldürülmüş olsalar bile esasında canı alanın Allah olduğu (ölüm meleğinin de Allah'ın emriyle hareket ettiği) vurgulanmaktadır. Ayrıca, Allah yolunda cihad edenlerin bizzat Allah tarafından destekleneceğine de işaret vardır. Çünkü atıcı oku attığı zaman onun hedefe ulaşması ve düşmana isabet etmesi Allah'ın yardımınıdır. Ancak bununla birlikte kula düşen, önceden bu işin talimini yapmaktır. Oku ve yayı tabiat kanunları mucibince en güzel şekilde imal etmek, usûlüne göre defaatle atış talimleri yapmak ve nihayet düşman karşısında Besmele ile veyahut "Yâ Hakk" diyerek oku fırlatmaktır. Bütün bu tedbirler sebepleri yerine getirmeye matuf olup başarıda ve isabette istikrar için gereklidir.

"Attığın zaman sen atmadın; Allah attı" âyetinden mes'uliyetin kuldan kalktığı manası da elbette çıkarılamaz. Eğer atılan ok meşru bir muharebede Allah için veya nefsi müdafaa için atılmış ise bunun manevi ecir veya hukuki sorumluluğu kul için sözkonusudur. Buna mukabil muharebe dışında gayrimüslim bile olsa haksız yere adam öldürmek kişiyi sorumluluktan kurtarmayacaktır. Yani böyle bir durumda bu âyet delil gösterilerek "ben atmadım; Allah attı. Ben öldürmedim; Allah öldürdü" denilemez.

Muharebeye hazırlıkla ilgili olarak Enfal Sûresi 6. âyette "ey mü'minler! Sizler kâfirlere üstün gelecek, kâfirleri ve kötü huy sahiplerini ortadan kaldıracak kuvveti harbe girişmeden önce hazırlayıp kullanmaya ve öğrenmeye çalışınız" buyrulmuştur.

Âyet-i kerime’de “hazırlamak ve kullanmak” emredildiğine göre bunu yapmak mü’minler için farzdır. Ancak herkesin yapması gereken bir farz-ı ayn olmayıp belli kimseler için farz-ı kifaye olduğu şeklinde benimsenmiştir.

Ayrıca, Mîraç mucizesinde Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Cenab-ı Hakk’a iki kaş (yay) aralığı kadar yaklaştığına Necm Sûresi 8. ve 9. âyetlerde işaret edilmiştir: “Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.” Söz konusu âyette geçen “kavseyn” kelimesine muhtelif anlamlar yüklenmekle birlikte, bu ifade genellikle “iki yay uzunluğu”na teşbih olarak tefsir edilmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.)’in ok atışıyla ilgili olarak Sahih-i Buharî’de ve Sahih-i Müslim’de bazı hadis-i şerifler rivayet edilmektedir (Buharî, Mevâkit, 18; Müslim, Mesâcid, 217). Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesi’nde bulunan (nr. 21/69) “kavs-ı saâdet (kemân-ı Peygamberî)” adlı, 118 cm. uzunluğunda bir yay mevcuttur ve bu yay, bir kamış cinsinden yapılmış olup tek parçadır (Bozkurt, 2007: 333).

Daha önce de zikredildiği gibi; Sa’d b. Ebû Vakkas (r.a.), Uhud Gazvesi’nde attığı her oku hedefine isabet ettirdiği için Peygamber Efendimiz (s.a.v.) atacağı okları ona birer birer verirken, “anam babam sana feda olsun ey Sa’d, at!” diye iltifat etmiştir (Buharî, Fezâilü Ashabi’n-Nebî: 15; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe: 41-42).

Ebû Hureyre’den nakledildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yarış ancak ok atmada ya da at veya deve koşturmada yapılır” (Nesâî, Hayl ve Sebk ve Ramy, 14).

Ukbe b. Âmir’in işittiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ancak üç çeşit eğlence vardır: Kişinin atını eğitmesi, eşi ile hoş vakit geçirmesi, yayı ve oku ile atış yapması” (Ebû Davûd, Cihad: 23)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ok atıcılığını teşvik ederken bunun savaş için bir eğitim olduğunun farkındaydı. Eslem kabilesinden karşılıklı ok atmakta olan bir gruba denk gelindiğinde, “Ey İsmailoğulları, ok atın! Şüphesiz sizin babanız da usta bir ok atıcısı idi” diye onları teşvik etmiş ve “Ben bu yarışmada filânoğulları ile beraberim” diyerek onlara katılmıştı. Rasûlullah (s.a.v.)’ın bu sözünü işitince karşı grup ok atmaktan vazgeçtiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) “size ne oldu, niye atmıyorsunuz?” dedi. Onlar da “Yâ Rasûlallah! Siz onlarla beraberken ok mu atalım?” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) bunun bir yarışma ve eğlence olduğunu hatırlatırcasına, “atın! Ben hepinizle beraberim” buyurdu (Buharî, Enbiya: 12).

Ebû Üseyd (Mâlik Saidî) (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, “Bedir günü biz Kureyş’e karşı saf bağlayıp Kureyş de bize karşı saff-ı harp nizamına girdikleri zaman Rasûlullah (s.a.v.), “Düşman ok menzilinize girdiğinde ok atmağa devam ediniz” buyurdu (Zebîdî, 1984: 331).

Müslim’de rivayet edilen bir hadis-i şerifte Fukaym el-Lahmî anlatıyor: “Ukbe İbnu Âmir (r.a.)’e dedim ki: Sen yaşlanmış bir ihtiyar olduğun halde bu iki hedef arasında gidip geliyorsun, artık bu sana meşakkat veriyor

olmalı.” Bana şu cevabı verdi: Eğer Rasûlullah (s.a.v.)’dan işittiğim bir söz olmasaydı kendimi bu sıkıntıya atmazdım. Efendimiz (s.a.v.)’in şöyle söylediğini işittim: “Kim atıcılık öğrenir ve sonra bırakırsa o bizden değildir –veya- asi olmuştur” (Müslim, İmâret: 169).

Ukbe İbn-i Âmir demiştir ki: Rasûlullah (s.a.v.), “ve e’iddû lehum masteta’tüm min kuvvetin...” (Enfal, 8/60) “siz de düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiği kadar her kuvvetten hazırlayınız...” âyetini minber üzerinde tebliğ ederken iki defa (bazı rivayetlerde 3 defa) “iyi biliniz ki, (bugün) kuvvet ok atmaktır” buyurdu. (Zebîdî, 1984: 308; Müslim, İmare: 167; Ebû Davûd, Cihad: 23; Tirmizî, Tefsir: 9; İbn Mâce, Cihad: 19).

Rasûlullah (s.a.v.), çocuklara okuma yazma ve yüzme yanında atıcılık öğretilmesini de babalık görevleri arasında saymıştır (Beyhakî, 1346: 15).

Rasûlullah (s.a.v.), okçuların yarış sırasında “vallahî isabet ettirdim, billahî geçtim” şeklinde yaptıkları yeminlerinin kefâret gerektirmediğini de beyan etmiştir (Taberânî, 1985: 271).

Taberânî’nin bir rivayetinde, üzerine gam çöken kişinin yayını kuşanıp onunla kederini gidermesi tavsiye edilmiştir (Taberânî, 1985: 271).

Ukbe İbnu Âmir (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi Cennet’e koyar: onu yapan (yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın), atan ve atana ulaştıran” (Ebu Dâvud, Cihad, 24; Tirmizî, Fezâilü’l-Cihad, 11; Nesâî, Cihad, 26, Hayl, 8; Sa’îd İbnu Mansûr, 1967: 182-183).

Kânî Mustafa Bey (ö. 1850) tarafından telif edilen “Telhîs-i Resâilât-ı Rumât” isimli eserde okçulukla ilgili kırk hadis-i şerif nakledilmiştir. Bu rivayetlerin önemli bir kısmı, yukarıda zikredilen hadis-i şerifler olmakla birlikte, Ebu’s-Şeyh, Deylemî ve İbn Ebî’l-Dünyâ’dan da bazı hadis-i şerifler nakledilmiştir (Kânî Mustafa Bey, 2010: 4-22).

Yukarıda nakledilen hadis rivayetlerine ve benzerlerine İ. Fazıl Ayanoğlu’nun “Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi” adlı eserinde de yer verilmiştir (Ayanoğlu, 1974: 17-20).

Ok atma usûlünden sayılan ve okçulukta isabet etmek için gereken bazı gelenekler de yerleşmiştir. Oku yayın girişine koyup kurarken “Bismillah”, geriye çekip atarken de “Allahu ekber” demek, oku çekip attıktan sonra da “Yâ Hakk” diyerek Allah’ın yardımını talep etmek âdet olmuştur. Okların hedeften şaşmaması için ise “Maşâallahu kâne ve lâ ilahe illallah velâ kuvvete illâ billah (Allah’ın dediği olur; O’ndan başka ilah ve O’ndan güçlüsü de yoktur)” zikrine devam edilmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca ok atarken abdestli bulunmak da usûldendir.

2. Hat Sanatıyla İlgili Âyet ve Hadisler

Kalem Sûresi, “Nûn, kaleme ve satıra dizdiklerine andolsun” âyetiyle başlamaktadır (Kalem, 68/1). Hemen ardından kaleme yemin edildiği için buradaki “nûn” harfini hokkaya benzediği için böyle tefsir edenler olmuşsa da huruf-ı mukatta’a’dan olduğu için manası hakkında kesin bir hükme varmak mümkün değildir. Ancak âyette kaleme ve satıra dizdiklerine yemin edilmesi, ilmin ve yazının ehemmiyetine dikkat çekme şeklinde anlaşılmaktadır.

Yine ‘Alak Sûresi’nde “O, kalemle yazmayı öğretendir” (‘Alak, 96/4) âyeti geçmektedir. Kur’an-ı Kerim’de yazı malzemeleriyle ilgili başka bazı kavramlar da yer almaktadır: Harir (Hacc, 22/23: kâğıt anlamında), dihan (Rahmân, 55/37: deri anlamında), rakk-ı menşûr (Tûr, 52/3: ince deri anlamında), suhuf (Tâhâ, 20/133 ve başka sûrelerde: sahîfeler anlamında), kırtas (En’âm, 6/7, 19, 91: kâğıt vb. anlamında), midad (Kehf, 18/109: mürekkep anlamında).

Yazıyla ilgili bazı hadis-i şerifler de rivayet edilmiştir: Enes b. Mâlik (r.a.)’den yapılan bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “ilmi yazıyla kayıt altına alın” (Deylemî, 1986: 204).

Ubâde b. Es-Sâmit’in rivayet ettiği bir hadise göre, “Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona yaz, dedi. O da kıyamete, ebede kadar olacak ne varsa yazdı” (Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’an: 43). Ancak bu zayıf bir hadistir.

Hat sanatıyla ilgili birçok kaynakta yer verilen bir başka hadis, Besmele üzerinden, yazma usûlüne dair tavsiyeler ihtiva etmektedir. Ancak bu da zayıf bir hadistir. Konuyla ilgili kaynaklardaki bu rivayetin sıhhat derecesine dikkat çekmek üzere buraya alınmıştır: “Hokkaya ham ipek koyarak sıkılaştır. Kalemi eğri yont. Be’yi dik yap. Sin’in dişlerini belirginleştir. Mim’in gözünü kör etme. Allah lafzını güzel yaz. Rahman’ı uzat. Rahîm’i de iyi ve güzel yaz” (İbn Kuteybe, 2002: 26).

Yukarıdaki rivayette dikkat çeken tavsiyelerden biri de “kalemi eğri yont” cümlesidir. Ancak hat sanatı tarihiyle ilgili birçok kaynakta kalemi ilk defa eğri yontan hattatın Yakût el-Musta’sımî (ö. 698/1299) olduğu belirtilmektedir. Eğer böyle bir hadis-i şerif mevcutsa kalemin Yakut’a gelmeden yüzyıllar önce eğri yontularak yazılması gerekirdi.

Bunun gibi, hadis olarak bilinen başka rivayetlere de yer veren ve bunların sıhhat derecesini belirten çalışmalar mevcuttur (Yıldırım, 2017: 155-234).

3. Türk-İslâm Kültüründe Okçuluk

Oğuzlar, Oğuz Kağan’ın oğullarına dayanan Üçok ve Bozok şeklinde iki idari kola ayrılmışlardır. Bozok, Üçok dışındaki oniki boyun genel ismidir (Sümer, 2012: 280). Selçuklular’ın ilk zamanlarında ok ve yay hukukî bir işaret olarak kullanılmıştır ve Tuğrul Bey’in mektuplarında yer almıştır. Yine paralarda da Tuğrul Bey bu motifleri kullanmıştır. Yayın aslı durumu, okun ise ona uyan durumda olması tabî’-metbû’ ilişkisine işaret olmuştur.

Yay'ın, oku hedefine ulaştırmak için en son direnç noktasına kadar kırılmaksızın eğilmesini "sabır" kavramıyla, ok'un da hefe alınan noktaya doğru sapmaksızın ve kararlı bir şekilde yol almasını ise "itaat" kavramıyla sembolize edebiliriz.

Oğuz destanında, Oğuz Kağan'ın av için doğuya ve batıya gönderdiği oğullarının, gelirken gittikleri yerlerden bir altın yay ve üç gümüş ok bularak döndükleri anlatılır. Bazı Türkmen boylarının isimleri Üçoklar, Bozoklar gibi okla ilgilidir. Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz Kağan tahta geçtiğinde Türk boylarına şöyle seslenir:

Ben sizlere oldum kağan

Alalım yay ile kalkan

Nişan olsun bize buyan

Bozkurt olsun bize uran

Osmanlı padişahlarında da tahtlarının üzerine yay asma geleneği vardır. Bu kadim bir Türk geleneğidir. Yayın, oku yönlendirdiği için hükümlanlığı, hâkimiyeti ve gücü sembolize ettiğini söylemek de mümkündür. Bu anlamda, ok ise yay tarafından atıldığı ve yönlendirildiği için itaati ve tâbi olmayı sembolize ettiğinden dolayı Kağanlar kendine bağlı boyların beylerini kendi yanında savaşıma çağırırken onlara "benim yayımın seçtiği hedefi ok gibi vurmaya var mısın" anlamında ok gönderirdi. Daha sonraları Selçuklu hükümdarları uzun süre kâğıtlara yazılmaya başlayan bu tür davet mektuplarını yay ve okla damgalıyorlardı. Osmanlı hükümdarları da güç, hâkimiyet anlamına gelen bu kadim Türk geleneğini tahtlarına yay asarak sürdürmüşlerdir. Okçular, Osmanlı ordusunun en seçkin savaş birlikleridir.

Ayrıca Türk edebiyatında ok ve yay ile ilgili birçok teşbih ve istiare kullanılmıştır. Edebiyatta, bilhassa şiirde kullanılan mazmunlar arasında sevgilinin bakışını ve kirpiklerini ok, kaşını ise yay temsil ediyordu. Bu konuyla ilgili sayısız mısra örnek gösterilebilir. Necatî Bey'e ait şu iki mısra da geçen ebru (kaş) ve tîr (ok) kelimeleri buna misaldir:

Sen yağar banan-ı hışm ile tegerg-i pür-bela

*Ol keman-**ebru** kaçan tir ile peykan yağdırır.*

*Gamzeler kim can iline **tîr**-i müjgan yağdurur*

Benzer ol Tatere kim sihr ile baran yağdurur.

Ok ve yay ile ilgili olarak yaygın bir şekilde kullanılan bir manzume ise şu şekildedir:

*doğru olsam ok gibi yabana atarlar beni
eğri olsam yay gibi elde tutarlar beni
hiç keder elem etme boş yere mâtem etme
düşmanlarını tanı uzak dur sitem etme*

*ne fakiri aç gördüm ne zengini tok
hedefine varır elbet doğru ok*

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.)'ın isminin, halk arasında, özellikle İç Anadolu bölgesinde kısmen bozulmuş bir vaziyette telaffuz edilerek "Seyd-i Vakkas'ına uğrayasica" şeklinde kullanıldığı ilginç bir beddua vardır ki; "Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.)'ın oku isabet edesice" anlamına gelir. Çünkü, atıcılık hususunda Peygamber (s.a.v.)'in duasına mazhar olan bir sahabinin okuna hedef olan bir canlının iflah olmasının mümkün olmadığına inanılır.

Orhan Gazi Bursa'da, Yıldırım Bayezid Gelibolu'da, Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul'da Okmeydanı yaptırmışlardır. İstanbul'un kuşatılmasıyla Okmeydanı'nın yakından alâkası vardır. Çünkü Fatih Sultan Mehmed'in otağ-ı hümayunu Okmeydanı'nın Atıcılık Tekkesi'nin olduğu yerde kurulmuştur ve Padişah, muhasarayı oradan idare ve kontrol etmiştir (Ayanoğlu, 1974: 21). Daha sonra Fatih Sultan Mehmed, ok meydanını ok atıcılarına vakfetmek suretiyle İstanbul'da ilk spor teşkilatını kurmuştur. Fakat okçuluk açık havada, dolayısıyla da yaz aylarında icra edilebilen bir spor olduğu için kışın kapalı bir mekâna ihtiyaç duyuluyordu. Fatih Sultan Mehmed bunu da düşünerek Unkapanı civarında böyle bir kulüp tesis ettirmiştir. Günümüzde bu arsa, Şebsefâ Hatun Camii bitişiğinde yer almaktadır (Ayanoğlu, 1974: 25).

Şehzadelerin ve padişahların nerdeyse tamamı okçuluk talim etmiş olmakla birlikte IV. Murad, III. Selim ve II. Mahmud kemankeşlikte öne çıkan padişahlardan olmuşlardır. Bunlar içinde bu işe en fazla ehemmiyet gösteren ise II. Mahmud'dur. Sultan II. Mahmud, eski atış yerlerini tekrar ortaya çıkarmış, ayak taşlarını tespit ettirmiş, yarışlarda bulunmuş, okçu yiğitleri ile ok meydanlarında dolaşmış, geçmiş okçuların adlarının kaybolmamasını sağlamış, yarışlarda ödülleri koymuş, bir de okçuluk mektebi açmıştır.

II. Mahmud'un bu sahadaki mühim hizmetlerinden biri de Mustafa Kânî Bey'e 1252/1836 yılında okçulukla ilgili telif bir eser hazırlatmış olmasıdır. "Telhîs-i Resâilât-ı Rumât" isimli bu yazma eser, okçulukla ilgili risaleleri derleyip hepsinin bir hulâsasını ihtiva etmesi bakımından son derece kıymetli bir kaynaktır. Kitabın hattı da ta'lik yazıyla Hattat Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmış olması hasebiyle hat sanatı tarihi bakımından kayda değerdir (Resim 1). Söz konusu yazma eser, ilk olarak Sultan Abdülmecid devrinde İstanbul Matbaa-i Âmire'de 1263-1847 yılında basılmıştır. Eserin orijinal tek nüshası ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndedir. Osmanlı bakiyesi son hattat ve okçulardan Hezarfen Necmeddin Okyay, "yeryüzünde Türk okçuluğu tamamen ortadan kalksa bile Kânî Mustafa Bey'in Türk Okçuluğu hakkında yazdığı eser bu sporun ihyası için kâfidir" diyerek "Telhîs-i Resâilât-ı Rumât" isimli eserin ehemmiyetine dikkat çekmiştir (M. Uğur Derman'dan naklen).

İstanbul'da okçulukla ilgili muhtelif semtler bulunmaktadır. Şişli'deki Okmeydanı ve Nişantaşı semtleri, Eyüp sınırlarında bulunan ve "okçu"

anlamına gelen Râmî bunlardan bazılarıdır. Cadde veya sokak adları arasında bazı meşhur okçuların ve hattatların ismi geçmektedir. Bunlardan biri, Üsküdar Ahmedîye Mahallesi'ndeki Necmeddin Okyay Sokağı'dır.

Şimdi bir kısmı yerinde olmasa da şehrin muhtelif meydanlarında nişan taşları mevcuttur. II. Bâyezid, II. Selim, III. Ahmed, IV. Murad, III. Selim ve II. Mahmud'un diktirdiği taşlar Okmaydanı'nda ve İstanbul'un muhtelif semtlerinde (Beykoz, Çamlıca, Kâğıthane, Maçka, Nişantaşı) hâlen mevcuttur (Köseoğlu, 1953:11-15; Öndeş, 1976: 22-26; Gündüz, 2007: 340). Günümüze kalabilenlerin çoğu da maalesef binalar arasına sıkışmış vaziyettedir. Nispeten bahtlı olan taşlardan ikisi Nişantaşı semtindeki Teşvikiye Camii avlusundadır. Bu nişan taşlarının biri, cami'nin giriş kapısındaki, Sultan III. Selim'e ait 1205/1791 tarihli, celî ta'lik kitabeli taştır. Diğeri ise aynı Cami'nin avlusundaki, Sultan II. Mahmud'a ait 1226/1811 tarihli ve Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi'nin ta'lik hattıyla kitabesi yazılmış olan taştır (Resim 2). Ne yazık ki bu yazı epeyce zarar görmüştür. Bilhassa imza kısmındaki harfler büyük ölçüde yok olmuştur (Resim 3).

Daha önce dikilmiş bir nişan taşını aşarak ondan daha uzağa atarak rekor kırmaya menzil almak ya da menzil bozmak denir. Bunun arkasından okun saplandığı yer biraz kazılıp çakıl doldurularak işaretlenir ve altı ay içinde taşı dikilir. Taşın bir ziyafetle diktirilmesi ve bu törende rekor sahibinin, imkânları ölçüsünde hediyeler dağıtması gelenektir (Acar, 2007).

4. Okçuluk İle Hat Sanatı Arasındaki İlişkiler

Kur'an-ı Kerim'de hem okçuluğa hem hattatlığa işaret eden bazı âyetler mevcuttur. Bazı hadis-i şeriflerde ise okçuluk sarîh bir dille teşvik edilmiştir. Yazıyı teşvik eden hadisler olduğu gibi, okuma yazma bilenlere ve vahiy kâtiplerine Hz. Peygamber (s.a.v)'in verdiği değer de iyi bilinmektedir.

Okçuluk, hem iyi bir spor olduğu için hem de çok önemli bir cihad hazırlığı olduğu için önemsenmiş; yazıya ve hat sanatına ise âyetlerin, dolayısıyla ilmin güzel bir şekilde kayıt altına alınması açısından büyük ehemmiyet verilmiştir.

"Telhîs-i Resâilât-ı Rumât" isimli eserin müellifi Kânî Mustafa Bey kâtip olduğu gibi hüsn-i hat ile de uğraşmıştır. Sülûs ve nesih yazılarda maharet göstermiştir. Hocası meşhur hattatlarımızdan İsmail Zühdi Efendi (ö. 1806)'dir. İsmail Zühdi Efendi ise hem hat sanatının en büyük üstadlarından biridir hem de yine meşhur hattatlarımızdan Mustafa Râkım Efendi'nin (ö. 1826) ağabeyidir.

II. Mahmud, okçuluğa verdiği önemden başka, hattatlığıyla da bilinen bir padişah'tır. Bu sanatla meşgul olan başka padişahlar da olmasına rağmen II. Mahmud, günümüze kadar en fazla eseri kalan, belki de en fazla eser vermiş olan hattat padişah'tır.

Okçulukta üç esas unsur “yay”, “kiriş” ve “ok”tur. Hat sanatının üç esas malzemesi ise “kalem”, “mürekkep” ve “kâğıt”tır.

Okçular, abdestli olarak talim yaptıkları gibi hattatlar da genellikle ayet, hadis gibi ibareler yazdıklarından abdestli olarak yazı yazarlar.

Hat sanatında klasik haline gelmiş olup en yaygın Besmele çeşidi sayılan “Oklu Besmele”, sin ve mim harflerinin arasındaki uzun keşidenin ok’a benzetilmesinden dolayı bu isimle anılmaktadır.

Okçulukta da hattatlıkta da iyi bir üstadın talim görmek elzemdir. Zaten iyi bir hocadan ders almak, her ilim ve sanat için temel şartlardan biridir.

Eskiden Okmeydanı ve dergâh muhitinde estetik, zarafet, şiir, sanat havası estiği gibi hattat meclislerinde de son derece edib, nazik, latif ve zarif tavırlar dikkat çekirdi. Böylesine hassas olan dergâh atmosferinde tasavvufî bir terbiye ile birlikte meşk edilip talim yapılır idi. Kaba saba söz ve davranışlar, edebe mugayır işler hattatlar arasında da okçular arasında da hoş karşılanmazdı. Meşkler usûlüne uygun bir hoca-talebe ilişkisi ile devam ettiği müddetçe bu anlayış devam etmiştir.

Okçuluk birçok meslekle bağlantılı bir uğraştır. Orman ürünleri, bazı hayvanlardan temin edilen deri, boynuz, sinir, kemik gibi parçalar, demir, kamyş, balık, çağa, boya, kınab, ege, törpü gibi sayısız unsura ihtiyaç vardır. Hava şartları ve rüzgâr yönü bilgisine duyulan ihtiyaçtan dolayı meteorolojik müşahedeler önemlidir. İyi bir okçunun fizik kaidelerine ve matematik hesaplamalarına vâkıf olması gerekir. Malzemelerin hazırlanmasında ilm-i kimya gereklidir. Ayrıca bu mesleğin tarihini ve dindeki, edebiyattaki yerini bilmek lâzımdır.

Hat sanatının da birçok meslekle bağlantısı vardır. Kâğıt ve mürekkep yapımı, bıçakçılık, kalemtraşçılık, makas yapımı, makta’ yapımı, fildişi, kemik, bağa, mercan vb. Malzemeleri hâksetme, tezhip, cilt, ahar, mühre yapımı, murakka’ yapımı, çerçeve imali, nakkaşlık, oymacılık vb. birçok sanat ve meslekle hat sanatının yakın ilişkisi vardır. Birçok paftadan teşekkül eden bazı kompozisyonlar için hattatın hesap ve geometri bilmesi, belli başlı hendese aletlerini ustalikle kullanabilmesi gerekir.

Okçuların bileklerine bağladıkları tirendaz yatağı ile hattatların kullandıkları “makta’”, birbirine benzeyen aletlerdir. Türk okçuları oku yumruk halinde tutulan el üzerinden değil, genellikle kemikten, özel olarak yapılmış ve sol ele kayışla bağlanan bir yatağın üzerinden hedefe atarlar. Yaydan çıkan okun hedefe düzgün gitmesini sağlayan, tüy üzerindeki bu alete “siper” ya da “ok yatağı” adı verilir. Ok yatağı, daha iyi bir atışı sağlar ve okun kayıp yanlış hedefe yönelmesini engeller (Alif Art, 2006: 32). Ok bileklikleri, yani tirendazlar, boğa, manda, öküz boynuzları ile fildişi ve balık dışından yapılır (Resim 4-5). Hattatların kamyş kalemin ağzını üzerinde kat’ettikleri yani kestikleri alet yine fildişinden veya kemikten yapılan ve tirendazı andıran bir alettir. Tirendazdaki “yatak” kısmına, insan bileğinin oturacağı bir şekil verilirken makta’daki “yuva” kısmına kalemin

yerleşebileceği bir şekil verilir (Resim 6). Kalem yuvasına yerleştirildiği takdirde, kat' edilirken sağa sola kaymamış olur.

Hedefe isabet için okun ve yayın doğru bir şekilde tutulması şarttır. Ok atacak olan kişinin yayı sol elinde ve sol pazusunun bütün kuvvetiyle, oku da sağ elinde ve sağ pazusunun olanca kuvvetiyle tutması, kaslarını girmesi, üç parmağıyla kavraması, baş parmağını kirişe doğru eğmesi gerekir. Ayrıca çenesini sol omuz tarafına doğru çevirmesi, başını kaldırmaması, boynunu aşağıya doğru hafifçe eğmesi, sırtını dik tutarak yayla birlikte eğilmesi, kirişi kulağına doğru çekmesi, dişlerini sıkmadan, başını başka tarafa çevirmeden ve vücudunu titretmeden gözlerini yukarıya dikmesi, okun uç demirinin gireceği yeri iyice tespit etmesi gerekir (İbn Kuteybe, 1930: 133). Hattatın da kalem belli bir açıyla, yani kıblesine uygun bir şekilde baş parmağı, işaret ve orta parmağı arasında tutarak hareket ettirmesi ve belli yerlerde yavaş belli yerlerde de hızlı yazarak, bazen kalem hafifçe çevirerek veyahut nısf-kalem, sülüs-kalem gibi nispetlerle yazıyı yazması gerekir. Yazı çeşidine ve harfin özelliğine göre farklılıklar arz eden bu kaidelere uyulmadıkça güzel yazı yani hüsn-i hat mümkün olmaz. Kezâ, mürekkebi kaleme alırken de yerine göre hokkaya az veya çok batırması gerekir.

Hattatlar yazı yazarken nefeslerini tuttukları için ok atarken gereken nefes tutma melekesine de yatkın olurlar. Bu sayede yazılarda titreklilik ve kararsızlık olmazken ok atışında da hedeften sapma ihtimali asgariye indirilmiş olur. Yine hattatlar yazının inceliklerine vukufiyet kazanmak için keskin bakışa ve hassas görüşe sahip olurlar. Bu özellik, onların atıcılıkta da keskin nişan almalarını kolaylaştırır. Yani oku ve yayı doğru kavrayıp her ikisine de hakim olmak hedefe isabeti nasıl kolaylaştırıyorsa kalem düzgün tutulması, kaleme, mürekkebe ve kâğıda hakimiyet de yazının keskin ve düzgün olmasını sağlar.

Yay ve okların hazırlanması için sağlam ve keskin bıçaklara ihtiyaç olduğu gibi hat sanatının temel malzemesi olan kâğıt kalem yazıya elverişli hale getirilmesi, kat' ve şakk edilmesi için de yine sağlam ve keskin kalemtraşlara (bıçak) ihtiyaç vardır.

Gerekli talimleri tamamladıktan sonra 900 gez ok atmış ve üstadından kabza almış olan okçulara "icazetli kemankeş" dendiği gibi (Kuşoğlu 2006: 69), hat meşklerini tamamlayıp belli bir olgunluğa erişerek hocasından el alanlara da "icazetli hattat" denir. "Keman-keş" tabiri "keman-çeken", "tîr-keş" kelimesi "ok ve yay çantası" anlamlarına gelirken, padişah tuğralarını çekmekle görevli olan hattatlar da "tuğra-keş (tuğra-çeken)" olarak anılır. Okçu manasında kullanılan bir diğer kavram olan "kavvas" kelimesi, yine Arapça olan "hattat" kelimesi gibi, "bir işi çokça yapan, onu meslek haline getirmiş kişi" anlamları katan "mübalağa-i ism-i fâil" veznindedir.

Okçulukta meydan şeyhine “reis-i tîrendâzân” (okçuların başı) denirken (Kuşoğlu 2006: 86) hattatların reisine “reisü’l-hattatîn” denir.

Her gün mutlaka az da olsa ok talimi yapılmalıdır. Hat sanatında meşk ve karalama ile meşgul olmak da bunun gibidir ve hiçbir zaman terk etmemek lazımdır. Konuyla ilgili olarak Kadıasker Mustafa İzzet Efendi’den bir rivayet aktarılır: Eyüb Camii hatibi olan Kadıasker, cuma günleri hutbe hazırladığından yazı yazamadığını, bu sebeple, aradan 20 yıl bile geçse cumartesi günleri yazdığı yazıları “ensesinden tanıdığını” söyleyerek (Derman, 2015: 10) bir gün dahi yazıya ara vermenin sanatı ne kadar etkileyeceğini güzel bir şekilde ifade etmiştir. Okçular arasında yaygın olarak “bu fen, bir gün terk edeni on gün bırakır” şeklinde bir ifade kullanılır ve mümkün olduğunca ara vermeksizin her gün talim yapmak gerektiği vurgulanır. Dolayısıyla her iki sanatta da meleke kazanabilmek ve hamlaşmamak için uzun fasıllar vermeden, istikrarlı bir vaziyette çalışmaya devam etmek gerekir. Bu meşguliyetlerin deyim yerindeyse “kuma kabul etmedikleri” söylenebilir.

Yay imalinde ağacın terbiye edilmesinin büyük önemi vardır. Ağaç yumuşayınca kadar suda kaynatıldıktan sonra talaş alevine tutulur. Soğuyuncaya kadar kınnap ile gerilir. Soğuduktan sonra rutubetsiz, sıcak bir ortama konur ve bir sene bekletilir. Bu bekleme ne kadar uzun olursa o kadar iyi olur. Bu yüzden on sene bekletenler bile vardır. Hat sanatının temel malzemelerinden olan kâğıt, mürekkep ve aharlı kâğıt da zamanla kıvamına ulaşır. Yazmaya elverişli sertlikte olmayan kâğıt, gübre içinde bekletilir. Kâğıt da aharlandıktan sonra ağırlık altında en az altı ay bekletilir. Esasen ne kadar uzun süre beklerse kâğıdın kalitesi o kadar iyi olur. Bu yüzden hattatın zaman zaman kâğıt yapıp onları bir müddet unutmasında fayda vardır. Aradan geçen zaman zarfında aharda bir çatlama, kâğıtta aşırı gevrekleşme vs. kusurlar varsa bunlar da yazı yazılmadan önce anlaşılmış olur.

Hattatlar hokkadaki ipekle mürekkebi karıştırmak için kirpi oku (Resim 7) kullanırlar. Hat sanatında levha olmak üzere seçilen ibareler birer ok gibi müessir olan, zihinlerde yer edici ibarelerdir.

İyi bir okçu olabilmek için sürekli idman yapmak, yürümek gerektiğinden ve ok atma esnasında birçok kas birlikte çalıştığından, okçulukla meşgul olanların başta felç, boyun fıtığı, bel fıtığı, el titremesi gibi hastalıklar olmak üzere birçok hastalığa mani olduğu bir gerçektir. Bu yüzden bilhassa hattatlar için meslek hastalığı haline gelen bu gibi hastalıklardan korunmak maksadıyla okçulukla meşgul olmak son derece önemlidir. Nitekim bu sporla ilgilenen hattatlar genellikle bu tür hastalıklara yakalanmamışlar, sıhhatli ve uzun ömürlü olmuşlardır.

Yeni atış rekorları kıran okçuların menzil taşlarındaki ibareler yine sanatında iştiyar etmiş olan hattatlara yazdırılmış; sonra da taş hâkkedilmiştir.

Türkçe’de yaygın olarak kullanılan “gözünden vurmak” okçuluktan gelme bir tabir olmakla birlikte “remmatü’l-hadak” olarak da bilinen “gözünden vurucu” yine bir okçuluk tabiridir. Telifisi, geri dönüşü mümkün olmayan durumlar için “ok, yaydan çıktı” denilir. “Menzil almak, kepaze olmak” gibi tabirler yine okçuluktan gelmedir. Benzer bir şekilde hat sanatından dilimize yerleşen “mürekkep yalamak” tabiri, mektep medrese görmüş olmak, okuyup yazmayı bilmek manasında kullanılır. “Mürekkebi kurumak” ise uzun süredir yazma işiyle meşgul olmamak yani ilim irfanla, sanatla arayış açmak anlamında bir deyimdir.

Okçuluk ile hat sanatının icra mekânı ve icra tarzı bakımından birtakım farkları da söz konusudur: Okçuluk genellikle açık havada icra edilen ve oldukça hareketli olmayı gerektiren bir “spor”dur. Hat sanatı ise genellikle kapalı mekânda ve sabit vaziyette yani uzun süre oturarak icra edilen bir “sanat”tır. Bu ikisini dengeli bir şekilde icra etmek hem beden sağlığı hem de ruh dinginliği açısından son derece faydalıdır.

Şöyle bir genelleme yapılacak olursa; okçuluk esas olarak zor zamanların sanatı olup savaş, mücahede, mukatele, mücadele gibi durumlarda işe yarayacak bir sanat iken hat sanatı huzur ve sükûnun hakim olduğu iyi zamanların sanatıdır. İkisini kendinde cem’eden bir kimse hayatın her ânına ve her haline hazırlıklı sayılabilir.

5. Okçulukla Meşgul Olan Bazı Hattatlar

5.1. Şeyh Hamdullah

Sultan II.Bâyezid’in hat hocası olan *Şeyh Hamdullah*, hat sanatında yeni bir dönemin temellerini atmıştır. *II.Bâyezid’in* “yazıda yeni bir vâdi ihtirâ olunamaz mı” süaline muhatap olan *Şeyh* bu meseleye ehemmiyet vererek yepyeni bir tarz geliştirmiştir. *Hayreddin Maraşî’nin* öğrencilerinden olan *Şeyh Hamdullah*, icâzet aldıktan sonra, *Yâkût’un* ve esâtize-i seb’adan olan *Abdullah Sayrafi’nin* yazılarını titizlikle tetkik etmiş; hummâlî mesailerle ve samimi gayretlerle geçen bir çile devresinin ardından tecellî eden ilâhî inâyete mazhar olarak yazıyı yeni bir mecrâda ilerletme imkânını bulmuştur. Kendisinden önceki büyük hattatların ellerinde süzûle süzûle yolunu bulmuş olan muhakkak, reyhanî, tevkî’ ve rıkaa’ gibi yazı çeşitlerinden sonra, “aklâm-ı sitte” (altı çeşit yazı) cümlesinden olan diğer yazılar; yani sülûs ve nesih de *Şeyh Hamdullah’ın* kazandırdığı soluk ile kıvamını bulmaya başlamıştır (geniş bilgi için bkz. Serin, 1992). Onun bu hamlesine binâen söylenen beyitlerden biri şöyledir:

Şeyh oğlu Hamdi hattı tâ kim zuhûr buldu

Âlemde bu muhakkak, fesholdu hatt-ı Yâkût

Şeyh Hamdullah’ın Türk hattatları arasındaki yeri o kadar ulvîdir ki; hüsn-i hat meşk edecek olanların, kamış kalemlerini Şeyh’in Karacaahmet Mezarlığı’ndaki kabir toprağında bir müddet beklettikten sonra temeşşuka

başlamaları ve böylelikle feyzyâb olacakları itikadı, bir gelenek olarak günümüze kadar devam etmiştir.

Daha Amasya’da iken kemankeşliğe (okçuluğa) merak saran Şeyh Hamdullah, İstanbul’a geldikten sonra, bir fetih yâdigârı olan tesis edilen Ok Meydanı’nda ok idmanlarına devam etmişti. Onun bu hünerini bilen II. Bâyezid Han, meydanın vakfını geliştirmiş ve kendisini, burada kurulan “Okçular Tekkesi”nin şeyhliğine tayin etmiştir. Esasen Hamdullah Efendi’nin isminin başındaki “Şeyh” unvanı –tarikât mensubu olmakla beraber- tarikât şeyhliğinden dolayı değil; “Okçular Tekkesi Şeyhi” oluşundan gelmektedir. Nitekim, 911/1505 yılında Ok Meydanı’nda nâmına dikilen menzîl taşında kendisi, “Reisü’l-Hattatîn, Şeyhu’r-Râmîyân” (Hattatların Reisi, Okçuların Şeyhi) olarak tanıtılmaktadır (Derman, 2011: 85).

Şeyh Hamdullah’tan sonra okçular şeyhi olanların büyük kısmı hattatlar veya pehlivanlar arasından çıkmıştır. Hattatların okçular şeyhi olması geleneğinin son mümessillerinden biri ise Necmeddin Okyay’dır.

5.2. Sultan II. Mahmud

Sultan I. Abdülhamid’in oğlu olarak 1785’te dünyaya gelen II. Mahmud, IV. Mustafa’nın hal’inden sonra 1808’de tahta çıkmıştır. Oldukça cesur ve azimli bir padişah olan II. Mahmud, bazı isyanları bastırmış, önemli kanunlar çıkarmış ve inkılaplar yapmıştır. Devlet işlerinde dirayetli bir kişiliğe sahip olmakla birlikte birkaç sanat dalında mahareti olan, çok yönlü bir kimsedir. Hattat, şair, okçu ve musikişinas olarak bilinir (Beydilli, 2003: 352-357). Hattatlığı ile o kadar öne çıkmıştır ki; onun, günümüze kadar eserleri en çok ulaşan hattat padişah olduğunu söyleyebiliriz (Derman, 1990: 37-46). Halen birçok selâtin camiinde II. Mahmud’un levhalarına rastlamak mümkündür. Hat hocası, devrin en meşhur hattatı olan Mustafa Râkım Efendi (1758-1826)’dır.

Mustafa Râkım, celî sülûste önemli hamleler gerçekleştirmiş; harf bünyelerini çok daha disiplinli bir şekilde ele alarak belli bir standarda kavuşturmuştur. Harekeleri yerli yerince kullanarak istifin önemli birer unsuru olarak değerlendirmeye başlamıştır. Celî yazılara perspektif kaidelerini tatbik ederek uzaktan bakılınca cılızlaşıp gözden kaybolan detayları daha tok hale getirmiştir. Bu konudaki gayretlerini, Nusretiye Camii ve Nakşidil Sultan Türbesi kuşak yazılarının orijinal yazı kalıpları incelendiğinde net bir şekilde fark etmek mümkündür. Onun açtığı yolu daha da geliştirerek harflerin, hareketlerin ve tefriş unsurlarının tamamını en küçük detaylarına varıncaya kadar ıslah eden Sami Efendi (1838-1912) anatomik bakımdan en estetik boyutlara ulaşmıştır.

II. Mahmud’un Tophane semtinde yaptırdığı Nusretiye Camii’nde yer alan M. Râkım imzalı celî sülûs Nebe’ Sûresi kuşağı (Özkafa, 2008: 274-282) ile II. Mahmud’un validesi Nakşidil Sultan’ın medfûn olduğu türbede yer alan, M. Râkım’a ait celî sülûs kuşak yazıları, Osmanlı hat sanatı tarihi bakımından

en mühim sayılan kuşak yazılarından. Padişah tuğraları içinde de II. Mahmud tuğrasının ayrı bir önemi vardır. Mustafa Râkım tarafından tasarlanan bu tuğrada, daha önceki tuğralara nispetle harf bünyeleri, istif ahengi ve tuğ çizgileri yeniden ele alınarak tuğranın daha estetik bir seviyeye ulaştırıldığı görülmüştür (Derman, 1983: 1613-1618). Dolayısıyla Sultan II. Mahmud'un hem talebeliğini yaptığı hem de padişah olarak himaye ettiği Mustafa Râkım, hat sanatı bakımından büyük inkılaplara imza atmış olan bir hattattır.

II. Mahmud'un okçuluktaki ustalığı ve Türk okçuluğuna yaptığı hizmetlere yukarıda temas edildiği için bunlar tekrar edilmeyecektir. Özetle, hat sanatı ve okçuluk birlikte zikredildiğinde akla ilk gelmesi gereken padişahın II. Mahmud olduğu söylenebilir.

5.3. Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi

Ta'lik yazıyı babası *Mehmed Es'adEfendi*'den öğrenen ve ondan icazet alan *Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi* (ö. 1849), İran asıllı ta'lik yazının İstanbul'da yeni bir tarzla yazılmasında ve ta'likte bir Türk ekolü ortaya çıkmasında babasıyla birlikte önemli rol üstlenmiştir. *M. Uğur Derman*'ın ifadesine göre önceleri babasının tavrında yazan *Yesarîzâde*'nin, -yaklaşık 1800'den sonra- yavaş yavaş yazı şivesi değişmiş; kendi üslûbu, 1820'den sonra teşekkül etmiştir. Bilhassa 1834'ten sonraki yazıları, en olgun eserleridir. Günümüz İstanbul âbideleri üzerinde imzalı en çok kitabe bırakan hattatımız da *Yesarîzâde*'dir. *Sultan III. Selim*, (sl. 1789-1807), *Sultan II. Mahmud* (sl. 1808-1839) ve *Sultan Abdülmecid* (sl. 1839-1861) dönemlerinde imar ya da tamir edilen âbidelerin çoğunun kitabesi onun hattıyladır. Kendisinden sonraki hattatlar İran üslûbunu terk ederek *Yesarîzâde* ekolünü takip etmeye başlamışlardır (Derman, 1990: 31). *Yesarîzade*'nin okçulukla ilgili bazı risalelerde ve kavsnamelerde ismi geçmektedir.

5.4. Necmeddin Okyay

1883 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Necmeddin Efendi, devrin usûlü gereğince, dört yaşında eğitime başladı. Ravza-i Terakki Mektebi'ni (ortaokul) iftiharla bitirdikten sonra Üsküdar İdadisi'ne başladı. Nuruosmaniye Camii vakıf odasında yazı hocalığına memur edilmiş olan Bakkal Arif Efendi (1830-1909)'den 1902'de ders görmeye başladı. Buradaki dersler salı günleri olduğu için İdadi'den izin alamadı ve kendisini sanata vermeye karar vererek liseyi bıraktı. Üsküdar Yeni Valide Camii imam hatibi olan babası Edhem Efendi'nin mesleğini sürdüreceği inancı da bu kararına tesir etmiş olmalı ki; nitekim 1907'de, babasının vefatı üzerine, onun vazife gördüğü Üsküdar Yeni Cami'ye önce imam sonra hatip olarak tayin edilmiştir. Zira kendisi, hâfızlığının yanı sıra, iyi derecede Arapça ve Farsça bilen, geniş bir kültüre sahip olan bir zattı.

Daha sonra Arif Efendi'nin teşvikiyle ta'lik dersleri almaya karar verdi ve bu yazıyı en iyi öğretebilecek kişinin Sami Efendi (1838-1912) olduğunu

öğrendi. O esnada kimseye ders vermediği halde Edhem Efendi'nin hatırına binâen, Sami Efendi, Necmeddin Efendi'yi talebeliğe kabul etti. 1905 yılında Sami Efendi'den, 1906 yılında Bakkal Arif Efendi'den, meşk etmiş olduğu yazıların icâzethâmelerini aldı (İnal, 1955: 601). Ancak Sami Efendi'nin tavsiyesi üzerine ta'lik yazıya ağırlık verdi.

Üsküdar Sultantepe'sinde oturan ve Sultan Abdülaziz'in okçubaşısı olan Seyfeddin Efendi'den de eski Türk okçuluğunu öğrendi. Necmeddin Efendi'nin engin merakı, bir sanatı bütün veçheleriyle öğrenmeye kendisini sevk ettiği için, sadece ok atmasını değil, yay ve ok yapım usûllerini de öğrendi.

Edhem Efendi (1829-1904)'den, ebrû sanatının yanında ince marangozluk, tornacılık dökmeçilik gibi yan zanaatleri de öğrendi. Kaldı ki, hat sanatını da bu sanatın yan zanaatinden sayılan mürekkep ve âhar yapımları ile birlikte öğrenmişti. Aynı zamanda, önemli bir diğer kitap sanatı olan ciltçiliği, Köşklü Mehmet nâmında bir mücellidin metrûkatına dayanarak kendi kendine öğrenmişti (Derman, 1976b: 37-41)

Kısaca; Kur'an-ı Kerim hıfzını Hâfız Nazif Efendi'den, sülûs-nesih yazıları Bakkal Hacı Arif Efendi'den, ta'lik ve celî ta'lik yazıları Sami Efendi'den, ebrûculuk ile âharcılığı Özbekler Şeyhi Hezarfen Edhem Efendi'den, okçuluğu Seyfeddin Efendi'den, eski Türk ciltini ise 40 yaşından sonra kendi gayretiyle öğrenen Necmeddin Efendi, "devrin en büyük adamlarından ders gördüm, ama kendim adam olamadım" diyecek kadar da mahviyet sahibidir.

Bütün bu maharetleri bünyesinde toplayan büyük sanatkâr ve kültür adamı Necmeddin Efendi, "bin hüner sahibi", bir başka ifadeyle "on parmağında on marifet bulunan" manâlarında kullanılan "hezarfen" sıfatını tamamıyla hak ederek almış müstesnâ bir şahsiyettir. Eski Türk okçuluğu ile de meşgul olan Necmeddin Efendi'nin (Resim 8-12) bu merakı o derecedir ki; Soyadı Kanunu'ndan sonra kendisi için Okyay soyadını almayı uygun görmüştür.

Necmeddin Efendi 1916'dan itibaren Medresetü'l-Hattatîn'de âhar ve ebrû hocalığı yapmaya başlamıştır. Medreselerin lağvından sonra burası Hattat Mektebi olmuş; 1928 Harf İnkılâbı'ndan sonra ise kapatılmıştır. Daha sonra Şark Tezyini Sanatlar Mektebi olarak yeniden açılmış ve 1936'da Güzel Sanatlar Akademisi olmuştur. Necmeddin Efendi, 1916 yılından başlayarak, yaş haddinden emekli olduğu 1948 yılına kadar 32 yıl, bu mekteplerde Türk sanatını en güzel şekilde öğretmek için çalışmıştır.

Bütün bu meziyetlerine ilâveten iyi bir koleksiyoncu da olan Necmeddin Efendi, yazıya vukûfiyetinin bir göstergesi olarak imzasız yazıları tanımak hususunda üstad idi. Dolayısıyla günümüzdeki anlamda, Necmeddin Okyay, profesyonel bir yazı eksperisi idi. Hattâ mahkemelerde imza sahtekârlıkları hususunda "ehl-i vukûf" yani "bilirkişi" olarak bile hizmet etmişti. Ayrıca tarih düşürme hususunda fevkalâde muvaffak bir şairdi.

Bünyesinde bu kadar sanatı toplayabilmiş bir kimsenin marifetleri bunlarla da mahdud değildi. O aynı zamanda, bahçesinde 400 çeşit gül yetiştirecek kadar tecrübeli bir çiçek meraklısıydı. Necmeddin Efendi, gülcülüğe de Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in teşvikiyle merak salmıştı (Derman 2006b: 27). Bu sahada Avrupa çapında mükâfatı da bulunan Necmeddin Efendi, toprakta bizzat yetiştirdiği gülleri ve çiçekleri, ebrû teknesinde âdetâ yeniden yorumlayarak bir başka güzelliğe kalbediyordu. Onun ebrûculuğa getirdiği yenilikler arasında hercaî, menekşe, lâle, gül, sümbül, karanfil, papatya, fulya, gelincik gibi çiçekleri gerçek bir çiçek görüntüsüyle ebrûya aksettirmesi ve akkâse tekniğiyle icra edilen "yazılı ebrû"yu icat etmiş olmasıdır.

Necmeddin Efendi'nin Toygartepesi'ndeki eski evi ve bahçesi, aynı zamanda devrin kıymetli sanat adamlarının ve münevverlerinin bir araya geldiği mekânlardandı.

Klasik Türk sanatlarıyla ilgili birçok tabiri ve tekniği, Osmanlı sanatkârlarına dair biyografik bilgileri ve hatıraları aktarması sebebiyle, onun canlı ansiklopedi misali sanat ve kültür hazinemizi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nakleden bir köprü insan olduğu rahatlıkla söylenebilir. Necmeddin Efendi, bir işe atıldığı zaman onda yeni buluşlar yapacak derecede derinleşen ender insanlardan biriydi.

Nitekim; kesb-i ilim hususunda son derece çalışkan, icrâ-yı sanat esnasında mucit, nakl-i tecrübe meselesinde olabildiğince cömert, ihsâs-ı marifete gelince de bir o kadar mütevazı olan bu koca kültür ve sanat çınarı, 5 Ocak 1976 Pazartesi sabahı İstanbul'da vefat etmiş; Karacaahmet Mezarlığı'nda, Şeyh Hamdullah'a komşu sayılabilecek bir yere defnedilmiştir (Derman, 2007: 345).

6. Okçulukla İlişkili Hat Eserleri

Okmeydanı ile ilgili veya okçuluk muhtevalı padişah fermanları genellikle divanî veya celî divanî yazılarla kaleme alındığı için bu fermanların hepsi hat sanatı ve bilhassa adı geçen yazı türleri bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Ancak ne yazık ki günümüze kadar bu fermanlardaki yazı estetiğinin gelişimiyle ilgili detaylı ve mukayeseli tahlilleri ihtiva eden yeterince bilimsel çalışma yapılmamıştır. Muhtelif kaynaklarda veya müzayede kataloglarında fermanların genel görünüşleri neşredilmiş olmakla birlikte, zengin yazı içeriğine sahip olan bu belgelerin dönemlerine göre tasnif edilerek satır satır, kelime kelime üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Okçulukla ilgili levhalar arasında Mustafa Râkım Efendi tarafından celî sülüs hattıyla istiflenmiş olan levhada "Yâ Hazret-i Sa'd bin Ebî Vakkas radiyallahu anh" yazılıdır. Tarihsiz olan bu eser Konya Mevlâna Müzesi'nde (Env. No: 175) teşhir edilmektedir. Türk hat sanatının en büyük isimlerinden olan Râkım'ın imza koyduğu bu kıymetli levhanın tezyinatı maalesef klasik

tezhip anlayışıyla yapılmamıştır. Yazının etrafına suluboya ile çiçek demetleri resmedilmiştir (Resim 13)

Sahâbe-i Kirâm'dan Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.)'ın isminin başına "Yâ Hazret-i" eklenerek celî sülûs ile istiflenmiş olan Mahmud Celâleddin Efendi (ö. 1829) ketebeli levha 1202 (h.) tarihlidir. Kendi tarzında oldukça sade bir kompozisyon ile şekillendirdiği bu eserde M. Celâleddin Efendi'nin bütün yazı karakteri sergilenmektedir. Ebî kelimesindeki yâ-yı ma'kus ufkî olarak, elif harfleri ise şakûlî olarak ok gibi görünmektedir. Bu minvalden bakılınca istiftteki çanaklı harfler de belki yay (kavs) intibai bırakabilir (Resim 14).

Yazının bir benzeri yine Mahmud Celâleddin Efendi tarafından daha sonra tekrar yazılmıştır. Öncekinin tezyinatı klasik bir üslûba bağlı olmadığı halde bu yazının etrafında halkar mevcuttur (Resim 15).

Mahmud Celâleddin Efendi'nin has talebesi Mehmed Tahir Efendi (ö. 1846) tarafından kısmen farklı bir istifle yazılmış olan Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) ismi ise zerendûd tekniğiyle tatbik edilmiştir (Resim 16).

Osmanlı ta'lik hattının büyük üstadlarından Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi (ö. 1849) tarafından istifli celî ta'lik hatıyla yazılmış muhtelif levhalarda "Yâ Hazret-i Sa'd bin Ebî Vakkas" yazılıdır. Ketebesi ve tarihi bulunmayan, kahverengi zemine sarı zırnık mürekkebiyle yazılmış olan levhada Hazret kelimesinin te harfi, "Sa'd" isminin "ayn" harfi ve "Ebî" kelimesinin "yâ-i ma'kûs"u kaydırmalı olarak üstüste denk getirilmiş; böylelikle adetâ peşpeşe fırlatılan okların hüsn-i hat ile tasviri yapılmıştır (Resim 17). Aynı istifin yine Yesarîzade imzalı olarak uygulandığı bir başka levhada çivit mavisi zemin üzerine zerendûd tekniği görülmektedir. 1260 (h.) tarihli bu yazının etrafı sarı renkli basit çiçeklerle ve yapraklarla tezyin edilmiştir (Resim 18). Yine Yesarîzade ketebeli olan zerendûd celî talik levhada kısmen farklı bir istif uygulanmıştır. Burada sadece "Hazret" kelimesinin "te" harfi keşideli olarak yazılmış, başkaca keşide yapılmamıştır. Tarihsiz olan bu yazının etrafına geç dönem Osmanlı tezyinat anlayışına uygun bir tezyinat yapılmıştır (Resim 19). Hem Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.)'ın ismini farklı istiflerle defaatle yazmış olması, hem birçok nişan taşı kitabesinin hattatı olması hem de "Telhîs-i Resâilât-ı Rumât" isimli eserin orijinal nüshasını ta'lik hatıyla kendisine yazdırılmış olması, Hattat Yesarîzade'nin okçulukla ilgisini teyit eden hususlardandır.

Yeşil zemin üzerine beyaz mürekkeple üçgen şeklinde istiflenmiş olan celî sülûs bir kompozisyonda "Yâ Hazret-i Sa'd bin Ebî Vakkas r.a." ibaresi yazılıdır. Bu ilginç istifin sağ ve solundaki elif harfleri, yazıya üçgen şeklini vermek için üçerli gruplar halinde sağa ve sola fazlaca meyilli olarak yazılmış ve tepe kısmında birbirlerini keserek iki baklava dilimi şekli ortaya çıkarmıştır. Üsluplaşmış bir hattat imzası bulunmayan eserin alt tarafındaki ketebe kaydı, siyah mürekkeple ve ince kalemle yazılmıştır. Bu satırlardan anlaşıldığına göre eserin hattatı, yukarıda bahsedilen ve okçulukla ilgili önemli bir kaynak olan "Telhîs-i Resâilât-ı Rumât" isimli kitabın müellifi olan Mustafa Kânî Enderûnî'dir (Resim 20).

Abdullah Zühdi Efendi (ö. 1879) imzalı celi sülüs bir levhada yine “Yâ Hazret-i Sa’d bin Ebî Vakkas r.a.” ibaresi yazılıdır. 1270 (h.) tarihli bu istif oldukça sağlam harf bünyelerinden teşekkül etmekte olup Abdullah Zühdi Efendi’nin üslûbunu net bir şekilde yansıtmaktadır. Yazının etrafına barok ve rokoko tesiri altında bir tezyinat yapılmıştır (Resim 21).

Aynı istifin aynı hattat tarafından yeşil zemin üzerine sarı mürekkeple yazılmış bir başka örneği de mevcuttur ve bunun etrafına yine aynı tarzda bir tezyinat yapılmıştır (Resim 22).

Düz satır halinde yazılmış bir “Yâ Hazret-i Sa’d bin Ebî Vakkas” ibaresi, celi ta’lik hattıdır. Bu levhanın hattatı, Mehmed Kasım Efendi’nin tilmizlerinden Mehmed Sa’düddin Efendi’dir. Harfler arasındaki boşlukların fazlaca olması, elif’lerin meyillerindeki farklılık ve çanakların birbirinden farklı olan büyüklükleri, yazının âhengini ve seyyaliyetini gölgeleyen sebepler arasında sıralanabilir. Yazının etrafına kalın bir cetvel çekilmiş ve dış pervaza zerefşan yapılmıştır (Resim 23).

Mehmed Bâhir el-Yesârî tarafından 1365 (h.) tarihinde yazılmış olan celi ta’lik “Yâ Hazret-i Sa’d bin Ebî Vakkas r.a.” levhasında, Yesârîzade’nin yukarıda izah edilen üç keşideli istifi taklid edilmiştir. Siyah is mürekkebiyle yazılmış olan yazının etrafına beyne’s-sutûr şekli verilerek zemin sıvama altın ile doldurulmuştur. Köşebendlere tezhip yapılmış, ancak çivit mavisi zeminli dış pervazda basit geçmeli çizgilerden teşekkül eden bir süsleme tercih edilmiştir (Resim 24).

Sa’d (r.a.) isminin de yer aldığı aşere-i mübeşşereli hilye-i saâdet levhalarına da sıklıkla rastlamak mümkündür. Fatih Özkafa hattıyla yazılmış olan bir hilyede Talha (r.a.) isminin hemen altındaki dairede Sa’d (r.a.) ismi yazılı olup etrafı tezhiplidir (Resim 25).

Mustafa Halim Özyazıcı (ö. 1964) tarafından, okçulukla maruf Necmeddin Okyay dostuna bir hatıra olmak üzere 1375 (h.) yılında celi sülüs hattıyla yazılmış olan gayet muntazam ve dengeli bir istifte “vemâ rameyte iz rameyte, velâkinnallahe ramâ” (Enfal Sûresi, 8/17) yani “attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı” âyeti yer almaktadır. Bu ibaredeki ramâ kelimesinin “yâ-i ma’kûs”u yine bir ok gibi uzatılmıştır. Böylece, anlam-şekil bütünlüğü ustalıkla sağlanmıştır. Yazının etrafı tezhiplidir (Resim 26).

Günümüz hattatlarından M. Arif Vural tarafından 1429 (h.) yılında yazılmış olan damla şeklindeki celi sülüs levhada yine Enfal Sûresi 17. âyet (vemâ rameyte...) yazılıdır (Resim 27).

Ok ve yay şeklinde müsennâ ta’lik hattıyla yazılmış bir “Yâ Hakk” levhasında (tarihsiz) karşılıklı Hakk kelimeleri yay, Yâ nidaları ise ok şeklinde düşünülmüştür (Resim 28). Alt tarafa ise şu beyit yazılmıştır:

Ne hevâ vü ne kemân ü ne kemânkeş ancak

Erdiren menziline tîri, nidâ-yı Yâ Hakk

Yine günümüz hattatlarından Mustafa Parıldar'ın 1437 (h.) yılında celî ta'lik hattıyla birbirinden nispeten farklı olarak yazdığı iki "Yâ Hakk" levhasında da "ha" ve "kaf" harflerinin çanakları tetabuklu yazılarak yay'a benzetilirken; yâ nidası da ok'a benzetilmiştir (Resim 29-30).

Sonuç

Okçuluk ve hat sanatı, Türk-İslâm kültürünün kadim ve vazgeçilmez uğraşlarından olmuştur. Halifeler, padişahlar, devlet erkanı ve ilim erbabı arasından olduğu gibi halk tabakasından da sayısız kişi bunlardan biriyle veyahut her ikisiyle birden iştigal etmiştir. Bunlar arasında bazıları üstün muvaffakiyetler göstererek iştihar etmiştir.

Gerek okçuluk talimi gerekse hattatlık temeşşuku vasıtasıyla insanlar tasavvufî bir terbiyeden geçmiş; usûl ve âdâb öğrenmiştir.

Okçulukta ve hattatlıkta başarı gösterenler daima mükâfata ve iltifata nail olmuşlardır. Padişahların atıcılıkta menzil aldığı noktalara birer nişan taşı dikilmiş ve bu zarif kitabelerin üzerine hüsn-i hat ile şiirler nakşedilerek tarih düşürülmüştür. Bu yolla, büyük küçük herkesin bu sanatlara dikkati çekilmiş ve aynı zamanda şehrin muhtelif meydanları bu heykelsi abidelerle zenginleştirilmiştir.

Hattatların birçoğu okçulukla da iştigal ederek hem sıhhatlerini muhafaza etmişlerdir hem de bu ata sporuna karşı muhabbetlerini eserlerine yansıtarak birçok istif yapmışlardır. Bu levhalarda çoğunlukla okçulukla ilgili âyet, Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.)'ın ismi veyahut "Yâ Hakk" gibi ibareler tercih edilmiştir.

Okçulukla ilgili en çok hat eseri veren hattatın Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi olduğunu söyleyebiliriz. Ondan başka, Mustafa Râkım Efendi, Mahmud Celâleddin Efendi, Mehmed Tahir Efendi, Mustafa Kânî Bey, Abdullah Zühdi Efendi, Mehmed Sa'düddîn Efendi, Mehmed Bahir Efendi ve Mustafa Halim Efendi gibi Osmanlı devrini yaşamış hattatlar ile bazı günümüz hattatları sıralanabilir. Bu eserlerde celî ta'lik veya celî sülüs hat neveleri tercih edilmiştir. Hattatlar eserlerini temayüz ettikleri yazı çeşidi ile vermişlerdir. Teknik ve malzeme bakımından bazı yazılar kâğıt kalemle ve siyah mürekkeple klasik açık renkte kâğıt üzerine yazılmışken bazı levhalarda koyu zemin üzerine zerendûd tekniği uygulanmıştır.

Türk-İslâm medeniyet ikliminde pek çok sanat ve spor dalı tarih boyunca birbiriyle ilişki içinde olmuştur. Sanat ve maharet erbabı kimseler çoğu zaman birden fazla meşgalede üstad olmuşlardır. Teknoloji gelişmemiş olsa bile vakitler ve ömürler şimdikinden daha bereketli değerlendirilmiştir. Böyle zamanlarda yetişen insanların sayesinde birçok sanat ve spor dalı günümüze kadar doğru bir şekilde, usûlüyle nakledilmiştir. Okçulukta ve hat sanatında da usûller hiçbir zaman gözardı edilmemiş; bu sağlam gelenek bozulmaksızın muhafaza edilmiştir.

Günümüzde okçuluğun sadece bir spor olarak dünya çapında mevcudiyetini muhafaza ettiği ileri sürülebilir. Ancak tarihî Türk okçuluğu için ne yazık ki bunu rahatlıkla söylemek mümkün değildir. Bu konuda bazı kurumlar tesis edilmiş olup Türk okçuluğu teşvik edilse de kat'edilen mesafe henüz yeterli seviyede değildir. Hat sanatının günümüzdeki ortamı ile okçuluğun yaygınlığını mukayese edecek olursak hat sanatının Türkiye'de ve diğer İslam ülkelerinde daha çok rağbet gördüğü müşahade edilecektir.

Silah teknolojisi ve okçuluk ilişkisi açısından meseleye yaklaşacak olursak ok ve yay sisteminin, bugünkü ileri teknolojide bile aslında halen kullanılmaya devam ettiği söylenebilir. Çünkü bilgisayar yardımıyla ve dijital teknolojiyle üretilip uydudan yönetilebilen modern silahlar da son tahlilde farklı ve gelişmiş bir yay sistemi ile ateşlenmektedir. Hatta bu ateşleme komutunu vermek için basılan tuşlar bile bir tür yay sistemiyle çalışmaktadır. Ok yerine atılanlar ise ya mermi ya roket veya kimyasal bomba olmaktadır. Kadim okçuluk ile günümüz silah sanayii arasındaki fark, insanın medeniyet anlayışındaki değişikliğe ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Silah teknolojisi hızla gelişmekte, silah tüccarları katbekat zenginleşmekte ve bir kısım askerlerle politikacılar insanlığı vahşice katletmek için yarışa yeltenmektedirler.

Eskiden, bedenini idmanlarla geliştirirken ruhunu da ahlaklı üstadlar eliyle terbiye eden, bileğine, kasına güvenen insanlar mertçe meydana çıkıp düşmana okunu fırlatıyor ve bir atışta en fazla bir kişiyi vurabiliyorlardı. Bugün ise ruhunu, bedenini ve zihnini birlikte terbiye etmekten ziyade sadece beynini çalıştırarak hissiyatını devre dışı bırakan ve bir düğmeye basarak aynı anda binlerce insanı, hayvanı ve yuvayı yok edebilen insanlık dışı varlıkların hüküm sürdüğü bir dünya söz konusudur. İnsanoğlu, bir canlıyı öldürmenin bile ahlakının olabileceğini, düşmanı öldürme şeklinin de bir medeniyet ve zihniyet göstergesi olabileceğini ne yazık ki unutmaya yüz tutmuştur. Dolayısıyla, tarihte avlanmak veya savaşmak için okçuluğu öğrenenleri, günümüz silahlarını geliştirenler ve kullananlar ile ahlakî boyut bakımından mukayese ettiğimizde dünyanın eskiye nazaran daha “medenî” olduğunu ileri sürmek herhalde imkânsız olacaktır.

Kaynakça

- Acar, Şinasi (2007). *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Alif Art (2006). *Alif Art Osmanlı ve Karma Sanat Eserleri Müzayede Kataloğu*, 5 Mart 2006, İstanbul.
- Alparslan, Ali (1999). *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Alparslan, Ali (2001). "Ta'lik Yazının Büyük Üstâdı Hocam Hezarfen Necmeddin Okyay", *Toplumsal Tarih*, 25-28.
- Ayanoğlu, İ. Fazıl (1974). *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2016). *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3 Cilt, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Bayat, A. Haydar(2003). *Hüsn-i Hat Bibliyografyası*, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Beydilli, Kemal (2003). "Mahmud II" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 352-357.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed İbnu'l-Huseyn İbni Ali (1346). *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarabad.
- Bozkurt, Nebi (2007). "Ok", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, 333-335.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu İsmail (1958). *Sahîh-i Buharî*, Kahire.
- Canan, İbrahim (2012). *Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, c. 8, 17, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Canan, İbrahim (ts.). *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul.
- Derman M. Uğur (1976a). "Bir Sanat Hazinesini Gömdük" *Hayat Mecmuası*, S. 3, 14.
- Derman M. Uğur (1976b). "Uğur Derman Necmeddin Hoca'yı Anlatıyor", Röportaj: *Pınar Dergisi*, S. 50, 37-41.
- Derman, M. Uğur (1976c). "Necmeddin Okyay ve Hat Sanatımız", *Pınar*, c. 5, S. 50, 34-36.
- Derman, M. Uğur (1983). "Padişah Tuğralarındaki Şekil İnkılâbına Dair Bilinmeyen Bazı Gerçekler", *TTK BildirilerVIII*, c. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1613-1618.
- Derman, M. Uğur (1990). "Sultan II. Mahmûd'un Hattatlığı", Sultan II. Mahmûd ve Reformları Semineri, Bildiriler, İstanbul, 37-46.
- Derman, M. Uğur (1990). *Türk Hat Sanatının Şaheserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Derman, M. Uğur (2003). "Medresetü'l-Hattâtîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 341-342.
- Derman, M. Uğur (2006a). "Medrestü'l-Hattâtîn'e Dâir", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 511-547.
- Derman, M. Uğur (2006b). M. Uğur Derman, "Toygartepesi'ndeki Ev", *Türk Edebiyatı*, S. 389, 24-32.

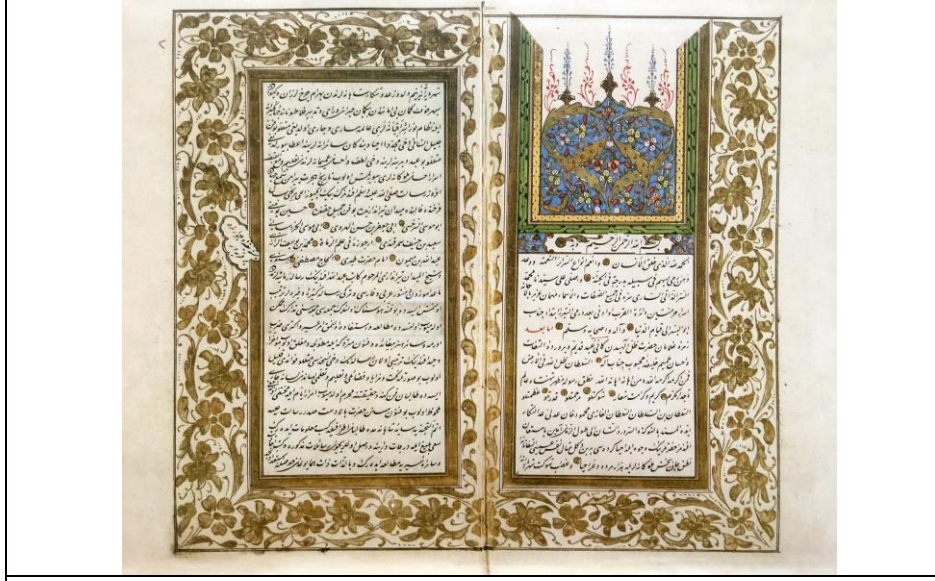

- Derman, M. Uğur (2007). "Okuyay, Mehmed Necmeddin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, 343-345.
- Derman, M. Uğur (2011): "Hat Dehalarımızdan Şeyh Hamdullah", *Ömrümün Bereketi 1*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 79-87.
- Derman, M. Uğur (2015). "Kadiasker Mustafa İzzet Efendi", *Hattat, Neyzen ve Bestekâr Kadiasker Mustafa İzzet Efendi*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 6-30.
- ed-Deylemî (1986). *El-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, hzr. Muhammed es-Sa'id b. Besyûni Zağlul, I-V, Beyrut.
- Ebû Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ts.). *Sünenü Ebî Davud*, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Dâru'l-İhyâu's-Sünneti'n-Nebeviyye.
- Gündüz, Filiz (2007), "Okmeydanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, 339-340.
- Heyet (2013). *Hadislerle İslâm*, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 7, Ankara.
- İbn Kuteybe (2002). *Risaletü İbn Kuteybe fi'l-Hattı ve'l-Kalem* (Hilâl Naci'nin Mesû'atu Turâsi'l-Hattı'l-Arabî adlı eseri içinde), Kahire, s. 11-38.
- İnal, İbnülemin M. Kemal (1955). *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Köseoğlu, Neşet (1953). "Okmeydanı'na Dair Fermanlar ve Dikili Taşlar", *TTOK Belleteni*, S. 132, 11-15.
- Kurt, Nizamettin (2017). "Yay Sabrı, Ok İtaati Sembolize Eder", Nizamettin Kurt ile Röportaj (Röp. İ. Ethem Gören), *www.islamahtari.com*, Haziran 2017.
- Kuşoğlu, M. Zeki (2006). *Türk Okçuluğu ve Sultan Mahmud'un Ok Günlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Mustafa Kânî Bey (2010). *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât (Okçuluk Kitabı)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyrî en-Neysaburî (1955). *Sahîh-i Müslim*, Kahire.
- en-Nesâî, Ebû Abdır Rahman Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb, es-Sünenü'l-Kübrâ, Yzm. Murad Buharî, nr. 72.
- Öndeş, Osman (1976). "Okmeydanı ve Nişan Taşları", *Türkiyemiz*, S. 18, İstanbul, 22-26.
- Özkafa, Fatih (2008). *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Rado, Şevket (ts.). *Türk Hattatları*, İstanbul.
- Sa'îd İbnu Mansûr İbni Şu'be (1967). *Sünenü Sa'îd İbnu Mansûr*, Malegaon.
- Serin, Muhittin (1992). *Hattat Şeyh Hamdullah*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Serin, Muhittin (1999). *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Sümer, Faruk (2012). "Üçoklar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 42, : İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 280-281.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman İbnu Ahmed İbni Eyyûb (1985). *er-Ravzu'd-Dânî ile'l-Mu'cemi's-Sağîr*, nşr. M. Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, Beyrut.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed İbnu İsa İbni Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, Matbaatü'l-Endülüs, Humus, 1966.
- Ünsal, Yücel (1999). *Türk Okçuluğu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yıldırım, Enbiya (2017). *Hüsn-i Hat ve Hadis*, Otto Yayınları, Ankara.
- ez-Zebîdî, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîf (1984). *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev: Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 8, Ankara.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

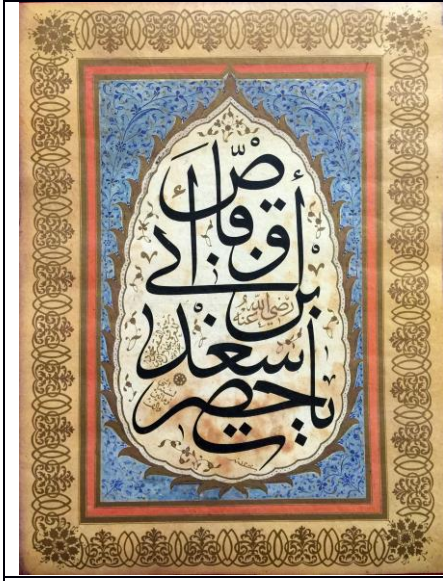

Resim 12

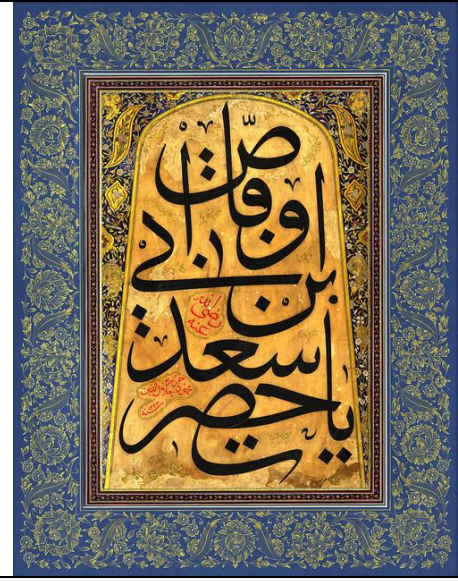

Resim 13

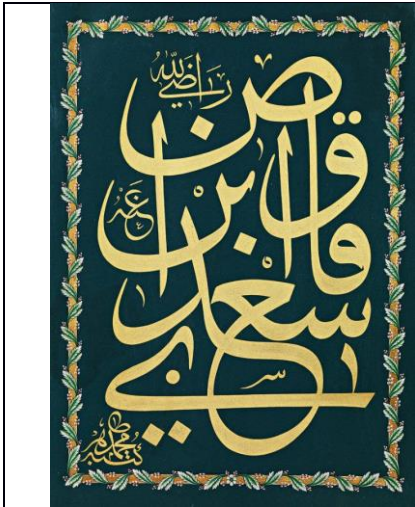

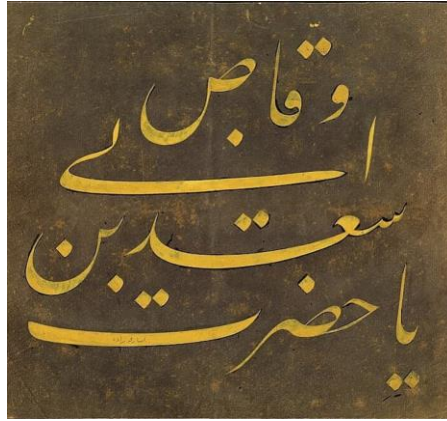
Resim 14

Resim 15

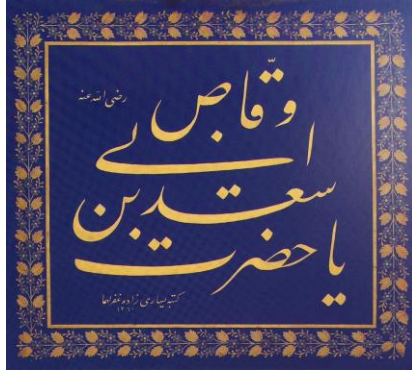

Resim 16

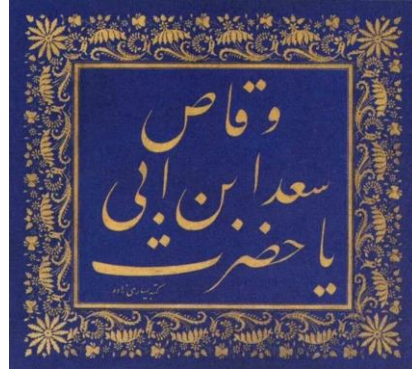

Resim 17

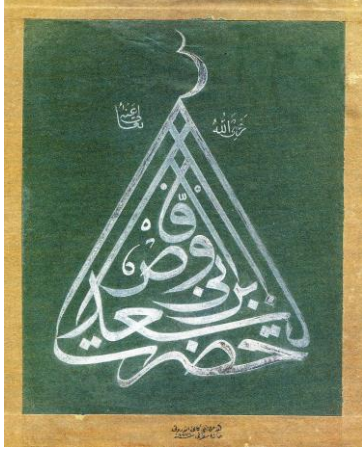

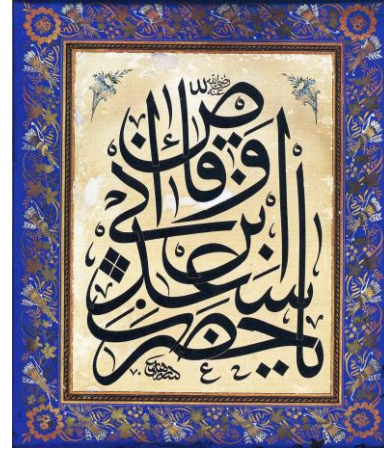
Resim 18

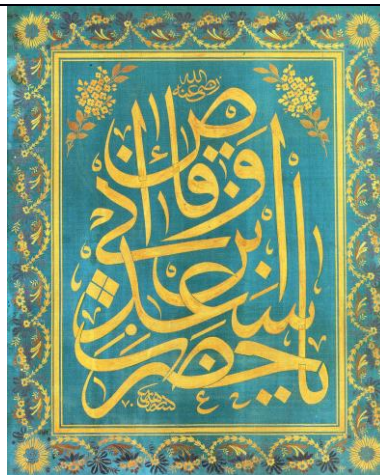
Resim 19

Resim 20

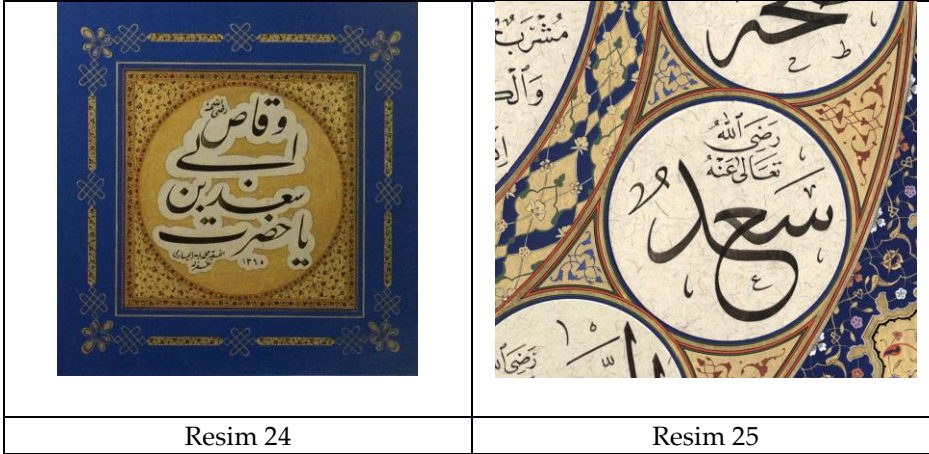
Resim 21

Resim 22

Resim 23

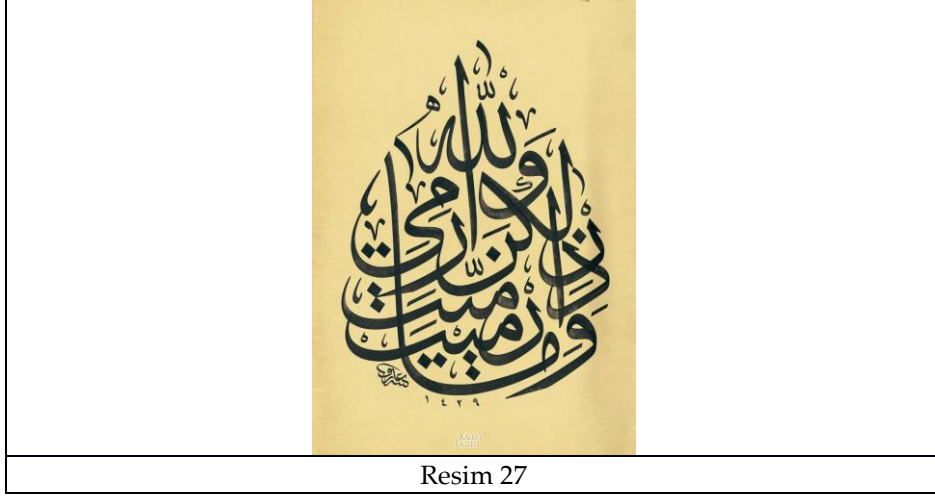
Resim 24

Resim 25

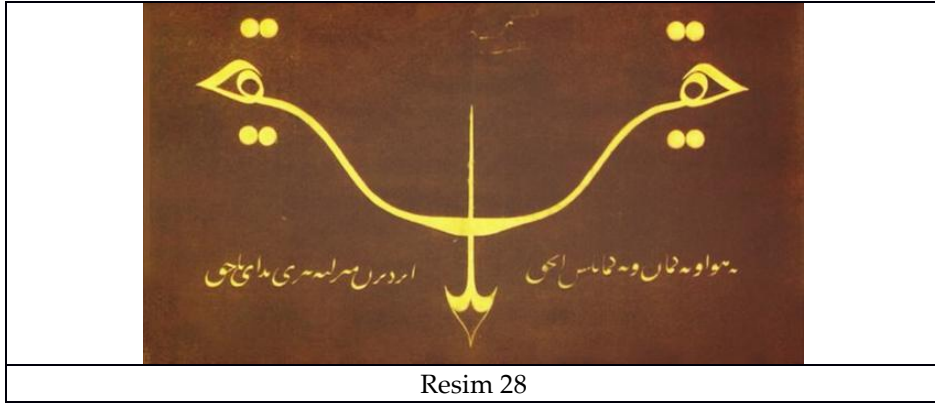

Resim 26

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

